

קשת האסלאם באפריקה - מההג'רה הראשונה ועד לסאדיו מאנה

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
התוכנית ללימודי אפריקה
ימי שני, 16:15-17:45, סמסטר א', תשפ"ו
ד"ר איתמר דובינסקי, itamardu@bgu.ac.il

קורס זה יסקור את החשיבות של האסלאם באפריקה למן המאה ה-7 ועד המאה ה-21. נלמד אודות דרכי הגעת האסלאם לאפריקה, התפשטותו והשתלבותו עם מערכות אמונה מקומיות. נבחן את התפקידים התרבותיים, חברתיים, מדיניים וכלכליים המשפיעים ששיחקו קהילות מוסלמיות לאורך ההיסטוריה של היבשת. בחינה של חברות מוסלמיות בקרן ומזרח אפריקה (אתיופיה, סומליה, קניה וטנזניה) ובמרכז ומערב אפריקה (סודאן, מאלי, סנגל, גאנה וניגריה) תחשוף את קשת הביטויים המגוונת של הדת ביבשת ותאפשר לאתגר הנחות יסוד שרווחו במשך עשרות שנים במחקר ובקרב חכמי דת. נערער על התפיסות כי האסלאם באפריקה היה אזורי, שולי, "נחות" והתקיים בבידוד ממוקדי הדת. כמו כן, נערער על הראייה כי הדת התפשטה בעיקרה על ידי כיבושים וכתגובת-נגד לאמונות סינקרטיות ומיסטיות. נלמד אודות הקשרים שקיימו חברות מוסלמיות עם חברות מזרח תיכוניות, ההשפעות ההדדיות שנבעו מהקשרים, הדרכים המפויסות שבאמצעותן אומצה ונשמרה הדת וכן סוכני האיסלום המגוונים אשר תרמו לכך שכיום אפריקה היא ביתם של אחת הקהילות המוסלמיות הגדולות בעולם, עם כ-450 מיליון מאמינים\ות.

משקל בציון הסופי

נוכחות והשתתפות בכיתה - 10% – נוכחות חובה. היעדרות מעל למכסה המותרת משמעה ציון נכשל בקורס. השתתפות פעילה בכיתה על בסיס חומרי הלימוד.

פורום אקטואליה – 20% - פרסום ארבע הודעות בפורום הקורס: שתי הודעות אקטואליות ושתי תגובות. שתי ההודעות יתמקדו בידיעות אקטואליות לבחירת הסטודנט ויסבירו כיצד הידיעות מרחיבות על חומר הלימוד השבועי, תוך התייחסות וציטוט מתוך חומר הלימוד. שתי התגובות יתייחסו להודעות של סטודנטים מהכיתה תוך הרחבה עליהן. כל הודעה תהיה באורך של פיסקה.

מטלת ניתוח סרט – 20% - כתיבת חיבור של 750 מילה (כ-2 עמודים) אודות הסרט "טימבוקטו".

מצגת קצרה בכיתה אודות קהילה מוסלמית באפריקה שהקורס לא דן בה – 10%.

מטלת סיכום – 40% - כתיבת חיבור של 1,500 מילה (כ-4 עמודים) בהתבסס על חומרי הקריאה בסילבוס.

סה"כ - 100%. ציון עובר – 56.

*למשרתי.ות מילואים – הערכה חלופית תתאפשר על ידי הגשת שתי המטלות (80%) והידיעות בפורום (20%) לאחר סיום המילואים.

שיעור 1 (27.10): היכרות עם הקורס ועם ההיסטוריה של חקר האסלאם באפריקה

- בק, אירית. "מ'מחמדון' לאסלאמיסטים: ההיסטוריוגרפיה של האסלאם באפריקה שמדרום לסהרה במאה העשרים". *זמנים: רבעון להיסטוריה*, 92 (2005): עמ' 77-70.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/pkf3mv/cdi_jstor_primary_23444630

שיעור 2 (3.11): אתיופיה: מורשת ההגירה הראשונה

- ארליך, חגי. "הוהאבים וה'אחר': דיון על אתיופיה". בתוך האסלאם: המרת דת, צופיות, תחייה ורפורמה, עורך אהרן ליש, ירושלים: מכון ון-ליר בירושלים (2012): 377-389.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/23v028/alma990021457820204361

- בן-דרור, אבישי. "אסלאם ומודרניזציה: הרר תחת הכיבוש המצרי, 1875-1885". *זמנים: רבעון להיסטוריה* (2005): 88-95.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/pkf3mv/cdi_jstor_primary_23444631

שיעור 3 (10.11): סומליה: מעבר למדינה "כושלת"

- בר שדה, רואי. "מרד הדרווישים בסומליה, 1899-1920: סיפורו המשתנה של אירוע מכונן". *זמנים: רבעון להיסטוריה*, 136 (2016): 62-77.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/pkf3mv/cdi_jstor_primary_26900190

שיעור 4 (17.11): קריב! החוף הסוהילי

- Loimeier, Roman. "Perceptions of marginalization: Muslims in contemporary Tanzania." *Islam and Muslim politics in Africa*. Palgrave Macmillan. 2007. 137-156.

שיעור 5 (24.11): הסאהל וממלכות הסחר הטונס סהרי

- Sanneh, Lamin O. *Beyond Jihad: The Pacifist Tradition in West African Islam*. Oxford University Press, 2016. Chapter 2 (Beyond the Veil, pp. 43-54) / Chapter 3 (Beyond Desert Trails, pp. 55-64) / Chapter 4 (Beyond Routes and Kingdoms, pp. 64-74).

שיעור 6 (1.12): צופיות במערב אפריקה

- בק, אירית. "המסדרים הצופיים ומתנגדיהם במערב אפריקה: בין קונפליקט להשלמה". בתוך האסלאם: המרת דת, צופיות, תחייה ורפורמה, עורך אהרן ליש, ירושלים: מכון ון-ליר בירושלים (2012): 393-416.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/23v028/alma990021457820204361

שיעור 7 (8.12): סנגל: פרגמטיות וגמישות

- ג'יניאו, רות. "הקולוניאליזם הצרפתי והאסלאם באפריקה בשעת משבר: מערב אפריקה תחת שלטון". בתוך האסלאם: המרת דת, צופיות, תחייה ורפורמה, עורך אהרן ליש, ירושלים: מכון ון-ליר בירושלים (2012): 417-439.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/23v028/alma990021457820204361

- *Sadio Mané: Made in Senegal*, directed by Mehdi Benhadj-Djilali, Peta Jenkin, and Jermain Raffington (Paramount Pictures, 2020): 72 minutes.

שיעור 8 (15.12): ניגריה: קונפליקטים ופשרות פוסט-קולוניאליים

- בק, אירית. "זהויות מודרניסטיות – סופים ווהאבים בצפון ניגריה". ג'מאעה, כרך טז, תשס"ח, עמ' 32-9.

<https://in.bgu.ac.il/humsos/jamaa/DocLib/%D7%92%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%9F%2015/bek.pdf>

שיעור 9 (22.12): טימבוקטו: תור הזהב ומורשתו

- *Timbuktu*, directed by Abderrahmane Sissako (Worso Films, 2014): 97 minutes.
- Taoua, Phyllis. "ABDERRAHMANE SISSAKO'S TIMBUKTU AND ITS CONTROVERSIAL RECEPTION." *African Studies Review* 58.2 (2015): 270-278.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/pkf3mv/cdi_crossref_primary_10_1017_asr_2015_61

שיעור 10 (29.12): לבנונים במערב אפריקה בסבך הזהויות הדתיות, לאומיות והחברתיות

- Leichtman, Mara A. "Migration, War, and the Making of a Transnational Lebanese Shi'i Community in Senegal." *International journal of Middle East studies* 42.2 (2010): 269-290.

https://primo.bgu.ac.il/permalink/972BGU_INST/pkf3mv/cdi_pubmedcentral_primary_oai_pubmedcentral_nih_gov_3783357

שיעור 11 (5.1): מוסלמים אפריקאים בפזורה

- Stenberg, Leif, Ridha Sheikh, and Esen Kaya. "Being Muslim in European Football: Defining Spaces of Muslimness." *Abdou Filali-Ansary Occasional Paper* (2025): 1-25.

שיעור 12 (12.1): ישראל ואסלאם אפריקאי

- לובוצקי, אשר. "'אסלאם שונה מזה הידוע לנו מהמזרח התיכון': תפיסת האסלאם האפריקאי במסגרת התפתחות יחסי ישראל והסאהל". בתוך לבטים פוסטקולוניאליים: עיונים בתולדות יחסי ישראל ומדינות אפריקה, עורכים לין שלר ואיתמר דובינסקי, חיפה: פרדס (2023). עמ' 43-68.
- לוי, אורי. "שער". כאן הסכתים. פרק 41: מוסא פיראווי, היהלום השחור מהעיר העתיקה, 2021: 36:27 דקות. <https://www.kan.org.il/Podcast/item.aspx?pid=21715>

שיעור 13 (19.1): סיכום: האם יש אסלאם "אפריקאי"?

- Loimeier, Roman. *Muslim societies in Africa: a historical anthropology*. Indiana University Press, 2013. Chapter 1 (Is There an "African" Islam?, pp. 11-34).

The Islamic Rainbow in Africa: From the First Hijra to Sadio Mané

This course explores the importance of Islam in Africa from the 7th to the 21st century. We will examine how Islam arrived in Africa, spread, and intertwined with local beliefs. The course considers the cultural, social, political, and economic roles that Muslim societies have played throughout the continent's history. An examination of Muslim societies in the Horn and East of Africa (including Ethiopia, Somalia, Kenya, and Tanzania), as well as in the Central and West of Africa (including Sudan, Mali, Senegal, Ghana, and Nigeria), will expose the diverse rainbow of expressions of the religion in the continent. Doing so will challenge longstanding misconceptions among academic and religious scholars who had maintained that Islam in Africa is "inferior" to Middle Eastern Islam or that it has been a marginal, regional phenomenon isolated from the religion's historical centers of power. Furthermore, the course will contest the notion that Islam spread in Africa solely through armed conquest or as a reactionary force against syncretic and mystical traditions. Instead, we will explore the historical ties between African and Middle Eastern Muslim societies, the reciprocal influences they shared, and the many peaceful pathways through which Islam was adopted and sustained. We will witness the diverse Islamic agents who have contributed to the fact that nowadays Africa is home to one of the largest Islamic communities in the world, with almost 450 million believers.